

(<https://www.kieliverkosto.fi/fi>)

Romanikielen elvytys haasteena romaniyhteisölle

Romanit ovat olleet osa Suomea jo yli 500 vuotta ja ovat kenneet säilyttämään omaa kulttuurinsa ja osittain kielensä. Tilanne kielen kohdalla on kuitenkin muuttumassa, ellei tehdä jotain. Suomessa puhuttua kaalo-romanikieltä uhkaa katoaminen, sillä sen käyttö on vähentynyt huomattavasti, ja vain kolmannes osaa ja käyttää romania. Tarkastelen tässä kirjoituksessa haasteita ja keinoja romanikielen elvyttämiseksi.

Julkaistu: 11. lokakuuta 2024 | Kirjoittanut: Henry Hedman

Lainaan erään Amerikan intiaanin ajatusta kielestään, mikä mielestäni sisältää haasteita kielen elvytykselle. Christine Johnson, Tohono O'odham -heimon vanhin on todennut kielestään:

Puhun rakasta kieltäni siksi, kuka olen. Opetamme lapsillemme rakasta kieltämme, koska haluamme heidän tietävän, keitä he ovat.^[1]

Puhun *rakasta* kieltäni – haasteena oman kielen arvostaminen

Intiaanivanhus puhuu omaa kieltään, koska hän rakastaa sitä. Kielen arvostaminen on lähtökohtana oman kielen säilymiselle ja käytölle. Ellei omaa kieltä arvosteta, sitä ei käytetä. Arvostuksen lisäksi tarvitaan asennemuutosta, ettei kielen käyttöä rajoiteta. Viimeisimmän tutkimuksen mukaan (Hedman 2017) romaneista suurin osa (70 %) arvostaa romanikieltä ja haluaa sen säilyvän. Kolmannes on menettänyt

yhteyden romanikieleen, eikä kielellä ole enää merkitystä. Samoin romanikielen käyttö romaniyhteisön keskuudessa oli Hedmanin (2009, 2024) tutkimusten mukaan vain kolmanneksen varassa. Suomen romanikieli on kokenut suuria muutoksia viimeisten vuosikymmenien aikana. Tilanne kielen osalta oli huomattavasti parempi 1950-luvulla, jolloin lähes 70 prosenttia romaneista osasi omasta mielestään hyvin romania ja lähes 90 prosenttia tuli toimeen romanikielellä (Vehmas 1961). Tuolloin romanikielen käyttö oli suhteellisen vitaalista sekä suurin osa romaneista osasi kiitettävästi romania.

Tarkastelen syitä romanikielen ajautumiselle nykyiseen heikkoon tilaan kielen arvostamisesta huolimatta. Yhtenä syynä voidaan pitää sitä, että romanikielellä ei enää ole niin vahvaa merkitystä kuin esimerkiksi 1950-luvulla. Romanikieli koetaan osana romanikulttuuria, tunnekielenä, johon romanit samaistuivat ja johon heillä oli voimakas side (Hedman 2004, 2017, 2024). Romanikieli on toiminut yhtenä tärkeimpänä kulttuuri-identiteetin vahvistajana (Hedman 2017; Honkala 1999; Åkerlund 2002). Kielellä on tärkeä merkitys myös kulttuuriperinteen siirtäjänä edellisiltä sukupolvilta seuraaville (Hedman 2024).

Edellytyksenä on, että romanikieltä vähemmistökielenä arvostetaan ja sen käytölle annetaan mahdollisuus (Honkala 1999; Skutnabb-Kangas 1988). Kielen kautta kulttuuri säilyy ja siirtyy seuraaville sukupolville samalla heijastaen puhujiensa arvoja ja maailmankuvaa. Kieli vahvistaa myös siteitä vähemmistöön kuuluvien välillä (Huss 2008).

Nykytilanne osoittaa romanikielen arvostamisen olevan enemmän asennetasolla. Suhtautuminen romanikieltä ja sen säilymistä kohtaan on myönteistä, mutta romaniyhteisö on rajoittanut sen käyttöä halutessaan säilyttää sen vain omassa keskuudessaan. Tilanne on verrattavissa siihen, kun täytin 40 vuotta ja isäni antoi minulle umpikuorisen kultaisen taskukellon. Laitoin sen varmuuden vuoksi pankin kassaholviin, jossa se oli 20 vuotta. Minulla oli arvokas kello, mutta ei käytössä. Samoin on käymässä Suomen romanikielelle, mikäli romaniyhteisö ei arvosta ja ala käyttää sitä lastensa, sukunsa ja koko heimonsa keskuudessa. Kieli uhkaa kadota.

Huolimatta romanikielen vähäisestä käytöstä romaniperheissä etenkin romaninuorten ja -lasten osalta (Hedman 2009, 2017, 2024), se on kuitenkin tunnetasolla voimakkaasti sidoksissa omaan identiteettiin (Åkerlund 2012). Kieltä pidetään romanien aitona omana omaisuutena, jota on haluttu varjella ja estää heimon ulkopuolisten oppimasta sitä. *Romanikieltä pidetään myös sydämen kielenä* (Åkerlund 2012). Vaikka

romanikieli ei ole varsinaisesti äidinkieli siinä mielessä, että se olisi ensin opittu kieli, täyttää se Matti Leiwon (1999, 2003) mielestä kuitenkin äidinkielen kriteerit ryhmäidentiteetin vahvistajana sekä muista ryhmistä erottuvien tapojen ja tabujen säilyttämisen välineenä. Leiwo (1999) ja Oksi-Walter kollegoineen (2009) näkevät äidinkielen merkityksen kulttuurin kasvulle tärkeänä. Kielen kautta välittyvät kulttuuri sekä tavat toimia ja ajatella.

Puhun rakasta kieltäni – haasteena kielen aktiivinen käyttö!

If you don't use the language, you lose the language! Kielen elinvoimaisuus edellyttää kielen puhujia. Ellei kieltä käytetä aktiivisesti, se katoaa. Näin on käymässä Suomen romanikielelle. Hyvin romanikieltä osaavia ja kielen käyttäjiä on vain kolmannes Suomen romaneista. Hyvin kieltä puhuvien joukko on vähentynyt 60 vuoden aikana lähes 40 prosenttia. Nykyään kieltä käyttää kielen eri käyttöaloissa keskimäärin noin kolmannes (Hedman 2009, 2017).

Romanikieli on toiminut ensisijaisesti oman heimon parissa ryhmän sisäisen viestinnän kielenä, salakielen asemassa (Hedman 2004). Kielen käytölle on ollut tarvetta, joka on pitänyt kielen elossa ja vitaalisena. Muistan lapsuudesta 1950–60-luvuilta, kun vielä kiersimme hevosella ja tarvitsimme yösijaa. Isä antoi kieltoja ja ohjasi meitä lapsia romanikielellä. Usein kuulin puhuttavan romania myös isän tehdessä kauppaa pääväestöön kuuluvien kanssa. Hän antoi ohjeita meille lapsille ja äidille romanikielellä. Romanien elämä on muuttunut yhteiskunnallisten muutosten seurauksena. Kielen käytölle ei näytä enää olevan sellaista tarvetta kuin ennen yhteisön puhumana perhe- ja salakielenä.

Romanikielen käytön vähenemiseen on todennäköisesti vaikuttanut myös perheiden sirpaloituminen suurperheistä pienperheisiin. Aiemmin perheissä oli isovanhemmat, sedät ja tädit, joilla ei ollut omaa asuntoa. Kun 1980-luvulla romanien asuntotilanne alkoi merkittävästi parantua, se johti nuorten irtautumiseen suvun kontrollista omien ja vuokra-asuntojen kautta. Samalla väheni kielen käyttö lasten ja vanhempien välillä. Edelleen kanssakäyminen lähisuvun kanssa on lähes päivittäistä mutta vähentynyt muiden romanien kanssa. Suurin osa vanhemmista ei puhu lapsilleen romanikieltä. Lisäksi osa romaneista on jo vieraantunut romanikielestä.

Puhun kieltäni siksi, *kuka olen* – haasteena kielellinen identiteetti

Kielen kulttuurinen merkitys romani-identiteetin säilymisessä on tärkeä. Romanikieli toimii ryhmän kiinteyden sekä identiteetin vahvistajana. Romanikieli on liittynyt romanien historiaan, traditioihin sekä tapoihin. Kieli ei ole ainut romani-identiteetin tunnusmerkki, vaan muita tunnusmerkkejä ovat oma yhteinen historia, kieli ja tavat, perheen ja suvun yhteenkuuluvuus sekä vaatetus. Hedman (2009, 2024) ja Viljanen-Saira (1979) näkevät romanikielen merkityksen identifioitumisena ryhmään, jolloin kieli vahvistaa identiteettiä ja kuulumista romaniyhteisöön. Hedmanin (2024) tuoreimman tutkimuksen mukaan romani-identiteetti koostuu sekä sisäisestä koetusta että ulkoisesta näkyvästä romaniudesta. Romanikieli on osa molempia romaniuden osioita. Romanikielellä välitetään myös vahvaa tunnetta kuulumisesta romaniyhteisöön.

Geber (1995) vertaa identiteettiä kasviin, joka saa ravintonsa juuristosta syvältä maaperästä ja yläosa kehittyy ja kasvaa ympäristötekijöiden ansioista. Vahvimmat juuret koostuvat kodin ja syntymäseudun vaikutuksesta. Kielellinen identiteetti tulee nähdä kokonaisuutena, joka muodostuu kieliasenteiden, -arvojen ja kielellisen käyttäytymisen yhteisenä seurauksena. Kieliasenteiden tutkimus paljastaa samalla, kuinka kieli rakentaa myös sosiaalista identiteettiä (Fasold 1984). Romanikielen arvostusta ja kielellistä käyttäytymistä tukee romaniyhteisön keskuudessa eläminen. Romaniarvot opitaan ja kielellä on suuri merkitys lasten ja nuorten romani-identiteetin muodostumiseen ja tietoisuuteen, kuka minä olen ja mihin minä kuulun.

Opetamme lapsillemme kieltämme, koska haluamme lastemme tietävän, keitä he ovat – haasteena kielen siirtäminen seuraavalle sukupolvelle

Intiaanivanhus näkee välttämättömänä kielen siirtämisen lapsille opettamisen kautta. Perhe on tässä kaikkein tärkeimmässä asemassa. Fishman (1991) painottaa erityisesti **kodin** mutta myös koko kieliyhteisön merkitystä ja vastuuta kielen säilymiselle. Kieli säilyy tavallisesti kodeissa pitempään kuin muissa käyttöaloissa. Kun kieli siirtyy useamman sukupolven kautta eteenpäin, on kielitaito turvattu.

Toisaalta ellei kieli siirry sukupolvelta toiselle, vähemmistökieli on vaarassa jäädä pääkielen varjoon, kuten on käymässä Suomen romanikielelle.

Unescon (2003) asiantuntijaryhmä pitää uhanalaisen kielen yhtenä kriteerinä sitä, että vain alle puolet käyttää kieltä. Suomessa käyttäjiä on vähän yli 30 prosenttia. Romanivanhempien ja erityisesti -isovanhempien osuutta tulisi tukea kielenvälittäjinä seuraaville sukupolville. Romanikielen käyttöä voitaisiin hyödyntää ja pitää esillä eri tilaisuuksissa, kuten syntymäpäivillä, musiikkitapahtumissa ja myös hautajaisissa. Romano Missio aloittaa syksyllä 2024 projektin nimeltä *Romanikieli sukujen siltana*. Siinä valitaan kymmenen romanikielen mestaria, jotka ottavat kisällejä oppilaiksi ja joille kieli siirtyy arjen keskellä puhutuksi.

Toisena tavoitteena kielen elvyttämiseksi on lisätä kielen puhujien määrää. Mikäli kotona ei kuulla puhuttavan romania, on tärkeää, että sitä voitaisiin muutoin kuulla ja oppia eri yhteyksissä. Aiemmin on käytetty kielipesä- tai kielikylypykerhoja, joiden avulla on pyritty elvyttämään romanikieltä 2000-luvun alusta, muun muassa Kotuksen, Opetushallituksen ja romanijärjestöjen koordinoimana. Opetushallitus järjesti 17 paikkakunnalla romanikielen kielipesätoimintaa valtionavustuksella vuosina 2009–2016. Tämän jälkeen ei ole järjestetty kielipesätoimintaa. Saatujen palautteiden perusteella kielipesien hyödyistä ja tuloksista olisi hyvä ottaa mallia ja ottaa kielipesät jälleen käyttöön kielen elvyttämiseksi. Kielipesät tuovat yhteen puhekieltä hyvin osaavat vanhukset, jotka puhuvat romania kielipesän lapsille ja nuorille. Näin kieli voi siirtyä sukupolvelta toiselle. Kielen opettaminen välittyisi myös pelkän puhumisen kautta. Kielipesät tarjoaisivat juuri tällaisen mahdollisuuden. Annika Pasanen painottaa, että ”vain sellainen kieli voi elpyä, jota on lupa puhua puutteellisesti”.^[2]

Hedmanin tutkimukset (2009, 2017, 2024) osoittavat, että kodin ulkopuolella romanit puhuvat eniten romanikieltä tavatessaan toisia romaneja. Romanikieltä käytetään paljon myös kaupanteon yhteydessä romanien kesken. Kolmanneksi eniten kieltä käytetään tori- ja ostotapahtumien yhteydessä. Läheiset kontaktit sukulaisten ja ystävien kanssa tarjoavat kosketuksen romanikieleen. Romanikieltä puhuu julkisissa tilanteissa keskimäärin 27 % haastatelluista. Soveltuvaa uudissanastoa tulisi luoda juuri näihin kohtaamisiin ja tilanteisiin sopivaksi.

Romanikielen elvyttämiseksi käyttöaloja on pyritty laajentamaan kodin ulkopuolella. Romaniyhteisön keskuudessa on tapahtunut myönteistä asennemuutosta liittyen kielenkäyttöalojen laajentumiseen. Tämä ilmenee mm. Facebookiin perustetussa romanikielen ryhmässä, jossa keskustellaan romanikielellä ja johon kuuluu lähes tuhat jäsentä. Edelleen tulisi löytää innovatiivisia tapoja, jotka kiinnostaisivat etenkin nuoria lisäämään romanikielen käyttöä. YLE on tuottanut viikoittain romaniaiheista Romano Miritš -ohjelmaa vuodesta 1995 lähtien. Ohjelmassa on muutaman minuutin mittaiset romanikieliset uutiset, mutta tämä ei yksin riitä elvyttämään romanikieltä. Ylen ohjelmasuunnittelussa on tavoitteena saada televisioon joitakin lapsille suunnattuja romanikielelle dubattuja lastenohjelmia, ja lisäksi selvitetään mahdollisuuksia romanikielisiin tai tekstitettyihin keskustelu- ja perheohjelmiin. Viime vuonna aloitettiin pilottihankkeena romanikielen opetuksen etäyhteyksiä hyödyntävä hanke, jossa toteutetaan vuoteen 2030 asti digi- ja etäpedagogiikkaa hyödyntäen romanikielen opettajien koulutusta. Tavoitteen hankkeessa on nostaa romanikieltä opiskelevien oppilaiden määrää. On mielenkiintoista seurata, millainen vaikutus näillä ohjelmilla tulee olemaan kiinnostuksen lisäämisessä romanikieltä kohtaan.

Toinen keino kielen elvyttämiseksi on kouluissa tapahtuva opetus. Tällä hetkellä kuitenkin romaninuoret saavat romanikielen opetusta vain muutamissa kouluissa. Peruskouluissa ja lukioissa on mahdollista opettaa romania kaksi ja puoli tuntia viikossa, mikäli oppilaita on riittävästi ja kunta haluaa järjestää opetusta. Pitkäsen (2004) ja Hedmanin (2009, 2017) tutkimusten mukaan 70 prosenttia vanhemmista haluaa lapsilleen opetettavan kouluissa romanikieltä. Opetus on kustannustehokasta toteuttaa etäopetuksena innovatiivisten opetusmateriaalien kanssa. Romanikielen opetuksen on havaittu yleisemminkin motivoivan romanioppilaiden koulunkäyntiä, koska oman kielen ja kulttuurin esille tuominen koulussa tekee siitä heille "oman" (Majaniemi & Lillberg 2000).

Ei sovi unohtaa uskonnollisten käyttöalojen mahdollisuuksia. Suurin osa romaneista kuuluu evankelis-luterilaiseen kirkkoon, ja kirkko on pyrkinyt ottamaan huomioon romaniväestön kulttuurisia erityispiirteitä. Kirkko on järjestänyt romaniväestölle omia musiikki- ja hartaustilaisuuksia, esimerkiksi romanien kansainvälisenä päivänä huhtikuun 8. Näissä tilaisuuksissa on käytetty romanikieltä suomen kielen rinnalla. Kaksikieliset jumalanpalvelukset sekä romanikieliset katekismuksen sekä evankeliumien käännökset ovat osaltaan elvyttämässä kieltä.

Hedmanin (2017) kenttäselvityksen mukaan viidennes romaneista sai kuulla romanikieltä uskonnollisissa yhteyksissä. Myös romanikielinen lasten Raamattu saattaisi lisätä romanikielen elvytystä. Markkanen (2003) puolestaan korostaa romanikielisen suullisen kertomusperinteen merkitystä kasvatukseen; laulujen ja kertomusten avulla rakennetaan identiteettiulottuvuutta.

Romanikielen tulevaisuus lepää ensisijaisesti romaniyhteisössä

Kielen aseman kohdalla on edetty lainsäädännön, kouluopetuksen, kielen hyväksi toimivien instituutioiden avulla sekä yliopiston romanikielen ja -kulttuuriopintojen kautta. Edistysaskeleista huolimatta työtä romanikielen elvyttämiseksi on edelleen tehtävä. Romanikieli on uhanalainen kieli ja kamppailee olemassaolostaan vitaalisena kielenä. Kielikysymys on samalla myös identiteettikysymys. Jos kieli katoaa, katoaa samalla jotain oleellista romaniväestön kansallisesta identiteetistä. Romanikielen tilanne ei kuitenkaan näytä toivottomalta, koska kieltä opitaan eri tilanteissa myös aikuistumisprosessissa. Vastuu kielen elvyttämiseksi lankeaa ensisijaisesti romaniyhteisölle, sillä tärkeintä on väestön oma asennoituminen ja herääminen käyttämään kieltä niin, että se siirtyy seuraaville sukupolville.

[1] "I speak my favourite language because that's who I am. We teach our children our favourite language because we want them to know who they are". <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000186537> (<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000186537>) Christine Johnson, Tohono O'odham elder, American Indian Language Development Institute, June 2002.

[2] Pasanen Annika, romanikielen elvytysohjelman asiantuntijaryhmän kuuleminen 25.9.2020.

KT Henry Hedman, opetusneuvos, on romanikielen opettaja, huoltaja ja tutkija.

Lähteet

- Fishman, J. A. (1991). *Reversing language shift: Theoretical and empirical foundations of assistance to threatened languages*. Multilingual Matters.
- Granqvist, K., Hedman, H., Lindstedt, J. et al. (2009). *Romanikielen kielipoliittinen ohjelma*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Hedman, H. (2004). Suomen romanikielen salakielifunktio. Teoksessa M. Nenonen, et al. (toim.) *Papers from the 30th Finnish Conference of Linguistics*. Studies in Languages 39, 42–48. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Hedman, H. (2017). *Suomen romanikieli: kenttäselvitys romanikielen asemasta, kielitaidosta ja kieliasteista Suomessa = A field survey on the Romani status, proficiency, and language attitudes in Finland*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Hedman, H. (2024). Minäkö mustalainen? Romaniuden jatkuvuus eksogaamisissa perheissä. [Julkaisematon käsikirjoitus, Helsingin yliopisto].
- Honkala, S. (1999). Monikulttuurisen koulun perustuksia. Teoksessa S. Honkala (toim.), *Solmut auki: Näkemyksiä ja kokemuksia monikulttuurisesta koulutyöstä*, 41–45. Helsinki: Opetushallitus.
- Huss, L. (2008). Revitalization through indigenous education: A forlorn hope? Teoksessa N. Hornberger (toim.), *Can schools save indigenous languages? Policy and practice on four continents*, 125–135. Palgrave Macmillan.
- Leiwo, M. (1999). Suomen romanikielen asemasta ja huollosta. Teoksessa S. Pekkola (toim.), *Sadanmiehet. Aarni Penttilän ja Ahti Rytkösen juhla kirja*, 127–139. Jyväskylän yliopisto.
- Leiwo, M. (2003). Romanikieli äidinkielenä ja romanikielen opettamisesta äidinkielenä. *Virittäjä* 107(1): 107–111. Kotikielen Seura.
- Majaniemi, P. & Lillberg, E. (2000). *Romanikielinen opettajankoulutustarve Suomessa*. Opettajien perus- ja täydennyskoulutuksen ennakointihankkeen (OPEPRO) selvitys 6. Opetushallitus. <http://docplayer.fi/18673991-Romanikielinen-opettajankoulutustarve-suomessa.html> (<http://docplayer.fi/18673991-Romanikielinen-opettajankoulutustarve-suomessa.html>)

Opetushallitus (2022). *Suomen romanikielen elvytysohjelma toimenpidesuunnitelmana. Mo džiiivel romani tšimb! Eläköön romanikieli!* Raportit ja selvitykset 2022:6.

Skutnabb-Kangas, T. (1988). *Vähemmistö, kieli ja rasismi*. *Linguistica philologica* -kirjasarja. Gaudeamus.

UNESCO (2003). *Language vitality and endangerment. UNESCO ad hoc expert group on endangered languages. Document submitted to the international expert meeting on UNESCO Programme safeguarding of endangered languages* Paris, 10–12 March 2003.

<https://ich.unesco.org/doc/src/00120-EN.pdf>

(<https://ich.unesco.org/doc/src/00120-EN.pdf>)

Vehmas, R. (1961). *Suomen romaaniväestön ryhmäluonne ja akkulturoituminen*. Turun yliopiston julkaisuja B:81.

Viljanen-Saira, A. M. (1979). *Mustalaisyhteiskunta ja kulttuurin muutos* [lisensiaatintyö, Helsingin yliopisto].

Åkerlund, T. (2002). Oman kielen merkitys romanien kulttuuri-identiteetille. Teoksessa S. Laihiala-Kankainen, S. Pietikäinen & H. Dufva (toim.), *Moniääninen Suomi: Kieli, kulttuuri ja identiteetti*, 126–129.

Jyväskylän yliopisto. Soveltavan kielentutkimuksen keskus.

Artikkeliin viittaaminen

Hedman, H. (2024). Romanikielen elvytys haasteena romaniyhteisölle. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 15(5). Saatavilla:

<https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-lokakuu-2024/romanikielen-elvytys-haasteena-romaniyhteisolle>

(<https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-lokakuu-2024/romanikielen-elvytys-haasteena-romaniyhteisolle>)